

УДК 316 : 378.147

Ліщук-Торчинська, Т. (2018). Компетентнісний підхід у викладанні студентам-соціологам методології та організації наукових досліджень у галузі. *Соціологічні студії*, 1(12), pp. 32–36.

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-32-36>

Компетентнісний підхід у викладанні студентам-соціологам методології та організації наукових досліджень у галузі

Тетяна Ліщук-Торчинська –
кандидат філософських наук,
доцент кафедри загальної і
соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна
E-mail: ltorch.t@gmail.com

Tetiana Lishchuk-Torchynska –
Ph. D. in Philosophy, Associate
Professor, Department of General
and Social Psychology, and Sociology
Lesya Ukrainka Eastern European
National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: lyudmila.csr@gmail.com

Researcher ID: S-5118-2017

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-32-36>

Received: January, 2018

1st Revision: March, 2018

Accepted: April, 2018

Викладання курсу розглянуто в загальному контексті підвищення якості знань у вищій школі та формування загальних і фахових компетентностей магістрів у сфері наукового пошуку. У статті визначено необхідні для освоєння магістрами базові джерела: праці М. Вебера та Р. Мертона із соціології науки, П. Бурдьє – із соціології освіти й науки, текст Райта Ч. Міллса – про соціологічну уяву, праця У. Еко – із семіотики тесту тощо – заради формування поняття про науку як систему знання, соціальний інститут, професійну діяльність. Підкреслено, що наукова діяльність неможлива поза визначеністю соціальної позиції вченого, сутність чого полягає в здатності бути критичним, утілювати в практику наукової роботи іманентну, за визначенням статусу науковця, опозиційність вченого. Розглянуто конкретні завдання з розвитку критичної перспективи й окремі способи злучення магістрів-соціологів до практики наукової творчості.

Обґрунтовано необхідність ознайомлення магістрів-соціологів із сучасними вимогами наукового співтовариства до вченого за допомогою окреслення моделі авторського профілю науковця та процедури створення унікального ідентифікатора вченого, з можливостями використання у науковій роботі ресурсів міжнародних баз наукометричних даних. Підкреслено, що наукова робота передбачає значно більше обов'язків, аніж продукування дослідником нового істинного знання а, отже, вимагає від науковця оволодіння все новими компетентностями.

Ключові слова: наука, наукова діяльність, етос науки, критична настанова, профіль вченого.

Lishchuk-Torchynska Tetiana. Competency Approach in Teaching of the Methodology and Organization of Scientific Researches for the Future Specialists in Sociology. The article substantiates that the organization of the training on the course is aimed at forming the components of undergraduates-sociologists in the field of research work. From the standpoint of a competent approach, the results of master's training include mastery of modern professional knowledge, the formation of skills and abilities for effective independent performance of work on the production of new, as well as the formation of moral qualities and the person's culture.

The theoretical sources in the formation of the concept of science and scientific activity in the undergraduate sociologists in the paper are the works of M. Weber and R. Merton on sociology of science, P. Bourdieu on the sociology of education and science, the text on the sociological imagination of Wright C. Mills, the work from the semiotics of the test W. Eco. As empirical sources it is recommended to use life stories of scientists, written in the genre of intellectual biography, or interview materials with scientists, etc.

The importance of understanding of the social position of the scientist in the spirit of the concept of «organized skepticism» proposed by R. Merton is emphasized.

The possibilities of mastering during the course of study by undergraduate sociologists of different methods of critical analysis of scientific sociological texts, and distributed by the means of language stereotypes, and myths representatives of the studied social groups are described. The role of organized skepticism of scientists in the assessment of the current power is emphasized and accentuated on the quality of criticism itself.

It is postulated that an important aspect of multiplication of general and professional competence will be acquaintance of masters-sociologists with the system of modern requirements of the scientific professional community to the scientist. Students are familiar with the characteristics of the profile of the scientist and the procedure for its creation.

It is concluded that the study of the course by sociologists-magistrates will eventually mean the systematization of knowledge about the peculiarities of scientific activity, promote the development of individual qualities of the researcher and the development of individual skills for independent research.

Key words: science, scientific activity, social position of the scientist, critical installation, profile of the scientist.

Лишук-Торчинская Татьяна. Компетентностный подход при преподавании социологам методологии и организации научных исследований в отрасли. Успешному становлению молодых ученых, занятых в социальной и поведенческой или гуманитарной отрасли науки, будет способствовать освоение концептуальных наработок в сфере социологии науки Макса Вебера, Роберта Мертонна, Пьера Бурдьё, Райта Ч. Миллса, в сфере семиотики текста – Умберто Эко.

В процессе изучения курса внимание магистров акцентируется на особенностях социальной позиции ученого в смысле критической перспективы, иллюстрируются конкретные практики исследовательской работы, ее оценки, используются элементы приобщения к таким практикам магистров-социологов.

Ключевые слова: наука, научная деятельность, этос науки, критическая установка, профиль ученого.

Постановка наукової проблеми та її значення. Завдання підвищення якості знань студентів – одна із ключових тем у сучасному українському освітянському дискурсі – об'єктивується в орієнтації вищої школи на компетентнісний підхід. Тенденція до опанування сучасних знань і здатності їх застосовувати на практиці не нова в розвитку вищої школи. Проте в сучасних соціальних умовах ця тенденція завжди набуває нових форм. Вона також варіативна залежно від спеціальності, за якою здійснюється підготовка, унаслідок різниці в кожній із них (спеціальності) способу поєднання теорії й практики.

Специфіка викладання курсу «Методологія та організація наукових досліджень в галузі» для соціологів – здобувачів освітнього ступеня «Магістр» перебуває у сув'язі з тим, що теми, які викладачі інших спеціальностей традиційно включають до навчальних програм, засвоєні студентами-соціологами ще під час вивчення курсів «Методологія та програмування соціологічних досліджень», «Методи збору соціологічної інформації», «Методи аналізу емпіричних даних» тощо. Названі вище курси є складовими частинами структури освітньої програми «Соціологія» для здобувачів освітнього ступеня «Бакалавр». Отож, урахувавши цей аргумент і необхідності формування під час вивчення курсу загальних та фахових компетентностей соціологів-магістрів, потрібно шукати нові підходи до його викладання.

Із позицій компетентісного підходу результатами підготовки фахівців має бути не лише оволодіння сучасними знаннями з конкретної дисципліни, а й сформованість умінь і навичок для ефективного самостійного виконання роботи й продукування нового, сформованість моральних якостей і культура особи. Загальними умовами якісної фахової підготовки у вищій школі постають розвиток здатності до самонавчання, творчих здібностей, формування вольових якостей студентів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Викладачами курсу «Методологія та організація наукових досліджень в галузі», що читається для магістрів – здобувачів різних освітніх програм, здійснено навчально-методичне забезпечення курсу: сформовано навчальні програми, підготовлено методичні рекомендації, навчальні посібники й підручники. Проте, як свідчить аналіз, компетентісний підхід до викладання цього курсу не є домінуючим: навчальні програми скеровують здебільшого до вивчення науково-пізнавальної діяльності. Центральними для опанування темами викладачі визначають теми щодо загальної характеристики методології наукового дослідження, теоретичного та емпіричного рівнів і методів дослідження, обробки й аналізу результатів дослідження, організації дослідницького колективу тощо. Менше уваги приділено трактуванню практики наукової роботи, комунікації вчених, визначенню в соціологічному сенсі ролі науковця й що найважливіше, практичним аспектам формування під час вивчення курсу окремих компетентностей магістрантів.

Практична спрямованість викладання курсу «Методологія та організація наукових досліджень в галузі» для магістрів-соціологів невід'ємна від вироблення поняття про науку як систему знань, вид діяльності та соціальний інститут. Базовими соціологічними теоретичними джерелами в поданні моделі науки й наукового дослідження стали концептуальний аналіз Максом Вебером науки як професійної діяльності, поняття істини в соціальних науках і способів її пізнання (Вебер, 1998, с. 352–354), дослідження Робертом Мертоном етосу науки й визначення амбівалентності функціонування інституту науки (Merton, 1973), ідеї П'єра Бурдьє щодо парадигмального розвитку соціологічної науки (Бурдьє, 1994а, с. 60–67), способів виробництва соціального (Бурдьє, 1994а, с. 87–89) тощо. Кожний наступний крок у концептуалізації поняття науки в соціологічному дискурсі має своїм витоком ідеї даних учених.

Мета статті полягає у визначенні особливостей викладання курсу «Методологія та організація наукових досліджень в галузі» в аспекті формування в магістрів-соціологів загальних і фахових компетентностей на шляху до здійснення ними наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під час підготовки фахівців-соціологів за освітньо-науковою магістерською програмою першочергове завдання полягає у формуванні в них поняття про науку й наукову діяльність. Початки наукового пошуку в царині соціології науки закладено, як уже згадувалося, Максом Вебером і Робертом Мертоном. Наукова діяльність цікавила Макса Вебера в багатьох аспектах: від визначення покликання науковця та, отже, характеристики «ідеального типу» наукової діяльності до з'ясування тих переваг і пересторог, що пов'язані з цією професійною діяльністю (Weber, 1919). Роберт Мертон упродовж свого життя неодноразово звертався до теми науки й наукового дослідження, визначив стандарти професійної наукової діяльності, які окреслюють модель діяльності вченого. У центрі його уваги була наука як соціальний інститут (Merton, 1973). Імперативи наукової діяльності, що визначені обома видатними соціологами, і досі мають важливе значення для включених у функціонування інституту науки діячів. Для майбутніх науковців важливо ознайомитися з нормативною стороною наукової діяльності як тими кордонами, у межах яких остання відбувається і поза якими втрачає статус професійної. Шляхів залучення до практики наукової діяльності багато. Один із них, опосередкований, відбувається за допомогою читання книг, написаних у жанрі інтелектуальної біографії (таких, наприклад, як «Листи і автобіографічні нотатки» Райта Ч. Мілса (див. (Mills, 2000)), завдяки чому магістр може довідатися про труднощі й злети та «підводні камені» професії науковця. Ще один непрямий спосіб залучення до практики наукової творчості полягає в розмірковуванні над спогадами людей із найближчого оточення вчених, тих, котрі донесли інформацію про їх (науковців) професійне становлення. Інший шлях – це рефлексії над проведеними самотужки чи прочитаними текстами інтерв'ю зі знайомими вченими, якщо пощастить – то на різних етапах їхньої наукової кар'єри (див. (Бурдьє, 1994а, с. 62–70; Бурдьє, 1994а, с. 35–45)).

Одна з важливих характеристик наукової діяльності – це визначеність соціальної позиції вченого. Для майбутніх науковців це поєднано з формуванням критичної перспективи, розумінням іманентної опозиційності вченого. Роберт Мертон називає цю якість «організованим скептицизмом» і характеризує її в системі цінностей та норм, що визначають діяльність ученого (Merton, 1973, р. 277–278). Організований скептицизм має двоїсту природу: з одного боку, це критичність щодо результатів наукової роботи колег, що проявляється в ретельному оцінюванні результатів наукової діяльності вчених-колег у формах рецензування, опонування тощо або інших формах за умови відкритого доступу до праць, з іншого – незаангажованість щодо політичного режиму, конструктивна критика чинної влади, що особливо стосується професійної роботи науковців у галузі соціальних і поведінкових наук.

Магістри-соціологи в процесі навчання освоюють різні способи критичного аналізу: це аналіз наукових текстів, наприклад, у частині розгляду етикетних норм уживання наукової термінології, розрахунку інформативності наукового тексту, підготовки анотацій авторського тексту й наявних у відкритому доступі інших текстів тощо (Ліщук-Торчинська, 2016, с. 74–75). Відповідність наукової роботи вимозі адресності тексту, вивчення аргументів автора в обстоюванні його власної позиції, адекватність і коректність цитування джерел – ці практичні завдання, які має виконати магістр, під час навчання, посилюють не тільки його критичну здатність в оцінюванні чужих праць, а й сприяють формуванню власної культури написання наукових текстів. Магістрам слід запропонувати для аналізу соціологічні наукові тексти різних жанрів, із-поміж яких – соціологічна есеїстка, у якій найбільш виразно з-поміж усіх академічних текстів подано зразки гри соціологічної уяви, що бере участь у конструюванні соціологом сенсів (Mills, 1959). У практиці викладання курсу закладено написання студентами есе із запропонованих викладачем тем. Стилістична побудова тексту в різних моделях соціологічного пізнання відмінна, на крайніх полюсах перебувають мови кількісної і якісної стратегій соціологічного дослідження.

Для соціолога складовою частиною його професійної роботи постає деконструкція звичних уявлень, міфів і стереотипів про соціальний порядок. Отож, соціологам слід бути ретельними у вживанні й трактуванні слів, які вони використовують у професійному описі соціальної реальності. «Коли йдеться про соціальний світ, звичайне використання звичайної мови робить із нас метафізиків. Звичка до політичного вербалізму й уречевлення колективів (...) призводить до того, що паралогізми і силові логічні прийоми, приховані в найтривіальніших виразах повсякденного життя, проходять непоміченими», – застерігає П'єр Бурдьє (Бурдьє, 1994а, с. 88). Водночас у якісній стратегії соціологічного

дослідження не є винятковим уключення мови представників досліджуваних груп у науковий текст, наприклад під час інтерпретування досліджень історії життя чи результати фокус-групового інтерв'ю тощо. Між тим, навіть за умови включення їхніх голосів в остаточний, поданий для оприлюднення текст вони не будуть почуті, якщо текст не науковим. Соціологічна есеїстика вимагає не менше зусиль для її створення й розуміння, аніж класичний академічний соціологічний текст. Справедливе для фахового становлення соціолога також міркування Умберто Еко про те, що в процесі читання й створення тексту відбувається взаємне творення компетентностей: читач/читачка в процесі читання відкривають нові мовні значення та сенси, у той час як автор тексту повинен організувати свій текст так, щоби читач/читачка могли інтегрувати поданий у ньому світ у власну мовну картину буття (Еко, 2004, с. 28–29). Слід би було обговорити з колегами організацію в студентській аудиторії дискусії навколо поданих «хороших» і «поганих» текстів. Хороший текст пізнається за тим, що допускає можливий діапазон інтерпретацій, викликає асоціації та аналогії, що сприяють продукуванню нових текстів.

Потрібно зауважити, що кожна теорія послуговується своїм термінологічним апаратом. Підготовка майбутніми магістрами соціології термінологічних словників соціологічних теорій – це ще один зі шляхів творення їх компетентностей. Магістри навчаються демократичності разом з усвідомленням незавершеності наукового пошуку й готовністю до обґрунтування його результатів, формують здатність бути відкритими до діалогу в обговоренні результатів власного дослідження.

Іншою стороною реалізації «організованого скептицизму» в діяльності вчених, окрім критичності щодо їхніх текстів, постає критика чинного політичного устрою. Окрім того, що критика має бути добре аргументованою, Макс Вебер підкреслює значення порівняльного методу в оцінці ціннісних настанов й орієнтацію на розв'язання проблеми: «...у кожному конкретному випадку *слід* не лише встановлювати й піддавати науковому аналізу ті останні ціннісні настанови, на яких ґрунтується практичне воління, а й наочно показувати, їхнє ставлення до *інших* ціннісних аксіом, так само як і давати «позитивну критику» цих аксіом у логічному викладі» (Вебер, 1998, с. 201–202). Позитивність критики свідчить про всебічність розгляду проблеми й репутаційну відповідальність мовця. В університетській аудиторії варіантом вивчення політичного дискурсу вважається критичний дискурс-аналіз політичних програм, виступів, інтерв'ю та інших створених політиками текстів.

Важливою стороною примноження загальної й фахової компетентності є ознайомлення магістрів-соціологів із сучасними вимогами до науковця за допомогою окреслення профілю вченого, який характеризує його наукову активність і добросовісність. Авторські профілі науковців описують за допомогою низки показників, один із яких – це наукометричні показники роботи вченого в ієрархії баз наукометричних даних. Якщо магістри вже публікували наукові праці, то вони можуть створити власні авторські профілі, наприклад здійснити реєстрацію в особистому кабінеті Web of Science, отримати унікальний ідентифікатор науковця Researcher ID. Така реєстрація дає можливість не лише репрезентувати в перспективі себе як вченого, але й мати можливість доступу до повнотекстових фондів і колекцій бібліотек провідних університетів світу, що сприятиме фаховому зростанню. Між тим, наукова робота передбачає значно більше обов'язків, аніж продукування вченим нового істинного знання, а, отже, вимагає від науковця оволодіння все новими компетентностями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Організація процесу навчання магістрів-соціологів із дисципліни «Методологія і організація наукових досліджень в галузі» спрямована на формування загальних та фахових компетентностей із проведення науково-дослідної роботи. У процесі вивчення курсу магістри формують поняття про науку як соціальний інститут, вид професійної діяльності та як систему знань. Усі вищезазвані прояви науки взаємопов'язані. На другому (магістерському) рівні вищої освіти за освітньо-науковою магістерською програмою «Соціологія» набуває значення ознайомлення з особливостями функціонування інституту науки в аспекті головних його діячів – науковців. Успішному їх становленню сприятиме засвоєння концептуальних напрацювань у соціології науки Макса Вебера й Роберта Мертон, П'єра Бурдьє та Райта Ч. Міллса, у суміжній галузі – Умберто Еко.

Досвід наукового пошуку, що акумульований у теорії, кожен дослідник-початківець повинен засвоїти заново. Цій обставині відповідає практична спрямованість організації навчання з курсу, поєднання в навчальному процесі теорії й практики. Магістри акцентовано на соціальній позиції науковця в сенсі критичної перспективи у зв'язку з ілюстрацією конкретних практик наукової роботи, її оцінки та залучення до таких практик магістрів.

Вивчення курсу «Методологія та організація наукових досліджень у галузі» магістрами-соціологами в підсумку означає систематизацію знань про особливості наукової діяльності, сприятиме розвитку окремих якостей дослідника/дослідниці й виробленню окремих навичок для проведення самостійного наукового пошуку.

Джерела та література

1. Бурдьє, П. (1994a). *Ориєнтири*. Бурдьє П. Начала. Choses dites [пер. с фр. Шматко Н. А.]. Москва : Socio-Logos, С. 58–89.
2. Бурдьє, П. (1994b). *Fieldwork in philosophy*. Бурдьє П. Начала. Choses dites [пер. с фр. Шматко Н. А.]. Москва : Socio-Logos, С. 13–57.
3. Вебер, М. (1998). «Об'єктивність» соціально-наукового пізнання. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика [пер. з нім., післям. та комент. О. Погорілого]. Київ : Основи, С. 192–263.
4. Еко, У. (2004). *Вступ. Роль читача*. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів [пер. з англ. М. Гірняк]. Львів : Літопис, С. 23–77.
5. Ліщук-Торчинська, Т. П. (2016). Соціологічний аналіз документів : навчально-методичний комплекс дисципліни. Луцьк : Вежа-Друк, 100 с.
6. Mills, C. Wright. (1959). *On intellectual craftsmanship. Sociological Imagination*. New York : Oxford University Press, 239 p.
7. Mills, C. Wright. (2000). *Letters and Autobiographical Writings* [ed. Kathryn Mills, introduction Dan Wakefield, ed. Pamela Mills]. Berkeley : University of California Press, 406 p.
8. Merton, R. K. (1973). *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations* [edited and with an introduction by Norman W. Storer]. London : University of Chicago Press, 605 p.
9. Weber, M. (1919). *Wissenschaft als Beruf. Gesamtaufgabe : Band I/17*. Zugriffmodus. Retrieved February 8, 2018 from : file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4% D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/weber%20(5).pdf

References

1. Bourdieu, P. (1994a). *Landmarks*. Bourdieu P. Beginnings. Choses dites [trans. from French by N. A. Shmatko]. Moscow : Socio-Logos, Pp. 58–89.
2. Bourdieu, P. (1994b). *Fieldwork in philosophy*. Choses dites [trans. from French by N. A. Shmatko]. Moscow : Socio-Logos, Pp. 13–57.
3. Weber, M. (1998). «Objectivity» of social and scientific knowledge [trans. from German., afterword and comments by O. Pohorilyi]. Kyiv , Foundation, Pp. 192–263.
4. Eko, U. (2004) *Introduction. The Role of the Reader*. The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts / Umberto Eko ; trans. from English M. Hirniak. Lviv : Chronicle, Pp. 23–77.
5. Lishchuk-Torchynska, T. P. (2016). Sociological Analysis of Documents : education-methodological complex of discipline. Lutsk : Tower-Print, 100 p.
6. Mills, C. Wright. (1959). *On intellectual craftsmanship. Sociological Imagination*. New York : Oxford University Press, 239 p.
7. Mills, C. Wright. (2000). *Letters and Autobiographical Writings* [ed. Kathryn Mills, introduction Dan Wakefield, ed. Pamela Mills]. Berkeley : University of California Press, 406 p.
8. Merton, R. K. (1973). *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations* [edited and with an introduction by Norman W. Storer]. London : University of Chicago Press, 605 p.
9. Weber, M. (1919). *Wissenschaft als Beruf. Gesamtaufgabe : Band I/17*. Zugriffmodus. Retrieved February 8, 2018 aus : file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4% D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/weber%20(5).pdf